

УДК 172.15:030

М.В. Тимчик, м. Київ

ЗМІСТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

У статті розкривається зміст патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

Ключові слова: *патріотичне виховання, старші підлітки фізкультурно-масова робота.*

Вивчення літературних джерел і наукових досліджень [1; 3; 7; 11] засвідчує, що патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи є актуальною і малорозробленою в теорії і методиці виховання проблемою. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням у старших підлітків інтересу до патріотичного виховання. У цьому віці починає згасати інтерес до національних та історичних цінностей нашого народу, що веде до неповноцінного розвитку й формування учнів як особистостей і патріотів своєї країни. Але аналіз літератури показує, що у патріотичному вихованні учнівської молоді велике значення мають спортивні ігри. Це пояснюється тим, що вони є популярними серед учнів і являються однією з ефективних форм їх всебічного розвитку. Систематичне і цілеспрямоване застосування спортивних ігор сприяє розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних завдань, формуванню в учнів патріотичних переконань, а також психологічній та фізичній підготовці учнівської молоді до майбутньої професійної діяльності та військової служби.

Успішне вирішення завдань патріотичного виховання старших підлітків було зумовлене правильним вибором змісту й форм фізкультурно-масової роботи з урахуванням психічних, фізичних і анатоμο-фізіологічних особливостей учнів, пов'язаних з віком, статтю, статусом. На думку І. Беха [1], Л. Божович [2], І. Кона [5], О. Леонтьєва [6], підлітковий вік є сприятливим для самовиховання, самоствердження, формування самосвідомості, самооцінки, дорослості, самостійності. Як зазначає Л. Божович, "підлітковість – це найважчий і найскладніший з усіх дитячих вікових етапів, який є періодом становлення особистості. Разом

з тим, це найвідповідальніший період, бо тут закладаються основи моральності, формуються соціальні настанови, ставлення до себе, до людей, до суспільства” [2, с. 222].

Змістом патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних класах були змагання зі спортивних ігор на призи відомих земляків. Їх проведення пояснювалося необхідністю залучення учнів до занять фізичною культурою та патріотичної діяльності під час позакласної фізкультурно-масової роботи. Ця організаційна форма компенсувала нестача урочних занять й сприяла формуванню в старших підлітків суспільних і особистих цінностей патріотичної діяльності. На думку С. Рубінштейна, “у діяльності людини на задоволення безпосередніх суспільних потреб впливає суспільна шкала цінностей. У задоволенні особистих й індивідуальних потреб, за допомогою суспільно корисної діяльності, реалізується ставлення індивіда до суспільства, і, відповідно, співвідношення особистого та суспільного значущого” [8, с. 365].

Зміст патріотичного виховання у процесі фізкультурно-масової роботи спрямовувався на залучення старших підлітків до позакласної діяльності, яка сприяла задоволенню потреб учнів у формуванні нових взаємостосунків; самостійності під час практичної діяльності; позитивної мотивації до спортивних занять у домашніх умовах та за місцем проживання. У процесі цієї діяльності в учнів підвищувалася самосвідомість і відповідальність за свої дії, формувалося бажання наблизитись у вчинках до свого спортивного ідеалу. Вони також мали можливість вибирати друзів за інтересами, особистими поглядами на життя та зміст патріотичного виховання в сучасних умовах. Тому позакласна фізкультурно-масова робота була важливою формою патріотичного виховання старших підлітків, адже вони брали активну участь у вирішенні поставлених завдань щодо підвищення рухової активності в процесі проведення спортивних змагань на призи відомих земляків.

Під час проведення спільних колективних заходів вирішувалася комплекс виховних завдань, відбувався розвиток демократичних основ у спортивному колективі. В учнів формувалася самостійність, розвивалася ініціатива, формувалося активне громадянське ставлення до людей старшого віку. Спільне проведення в процесі позакласної роботи

спортивно-масових заходів збагачувало спортивний колектив і окремих учнів соціальним досвідом, дозволяло кожному учаснику проявляти й удосконалювати кращі задатки й організаторські здібності, які будуть їм потрібні під час навчання та в подальшій професійній діяльності.

Наповнені цікавим патріотичним змістом були змагання зі спортивних ігор на призи відомих людей, які проводилися в експериментальній школі до дня їх народження. Організовуючи змагання, учні вивчали автобіографічні дані та професійну діяльність мешканців свого села, їхню участь у визволенні України від фашистських загарбників. Зверталася увага на їхню громадську і спортивну діяльність під час навчання в школі та інших навчальних закладах. Систематичне й цілеспрямоване проведення змагань зі спортивних ігор на призи відомих земляків формувало в учнів 8 – 9 класів такі якості, як доброзичливість, ввічливість, тактовність і чуйність до людей, які захищали рідну землю від ворога. Ці люди ставали для старших підлітків зразками, які позитивно впливали на їхню поведінку, розвиток інтересу до патріотичної діяльності у процесі фізкультурно-масової роботи.

Під час організації змагань зі спортивних ігор на призи відомих земляків головна увага вчителів фізичної культури зверталася на створення в експериментальному класі мікросередовища, в якому старші підлітки внутрішньо збагачувалися й творчо зростали. У процесі підготовки і проведення ігор формувався морально-психологічний клімат учнівського колективу. Це сприяло засвоєнню знань щодо сутності й змісту патріотичного виховання, успішному подоланню непередбачуваних труднощів, удосконаленню прикладних умінь і навичок й підвищенню рівнів патріотичної вихованості. Така практика давала набагато більший виховний ефект, оскільки розмови про почесний обов'язок, патріотизм, справжню дружбу викликали у старшим підлітків емоційне піднесення й моральне задоволення.

У процесі організації й проведення змагань зі спортивних ігор на призи відомих людей старші підлітки залучалися до самостійної фізкультурно-масової роботи. Це сприяло проявленню у них винахідливості, відповідальності, кмітливості, творчого мислення, формуванню умінь без обдумування приймати самостійні рішення, бути готовим до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі ігрової діяльності. Під час

організації змагань зі спортивних ігор педагогами створювалися штучні умови з урахуванням психологічних особливостей учнів підліткового віку, їм доручалося самостійно виконувати необхідну роботу, яка вимагала дисциплінованості й організованості у класі. Також важливою умовою було обмеження учнів періодом виконання певного завдання, наприклад, хто із них швидко запропонує кращу модель емблеми спортивної команди школи, підготує девіз, пошеє прапор для урочистого відкриття спортивного свята. Виконання таких завдань сприяло отриманню нових знань, умінь і навичок, формуванню переконань у необхідності найкраще підготувати свою команду до запланованих спортивних змагань.

Завдяки проведенню з учнями цілеспрямованої виховної роботи, в них сформувався інтерес до занять у спортивній секції з волейболу. Це пояснюється тим, що в експериментальній школі функціонувала дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ), вихованці якої були неодноразовими учасниками й призерами змагань на першість села Рея Бердичівського району Житомирської області, а також районних та міжрегіональних змагань. Тому тренувальна робота з волейболу проводилась з урахуванням традицій даної школи, що залишало в свідомості старших підлітків глибокий виховний слід, приносило емоційне задоволення, сприяло патріотичному вихованню. Це допомагало учням 8 – 9 класів долати непередбачувані труднощі в процесі виконання завдань учителя фізичної культури і тренерів ДЮСШ. Прикладне значення волейболу роз'яснювалося вчителем на прикладах відомих спортсменів, учасників бойових дій та випускників, що грали багато років за збірну команду школи. Приведені приклади викликали в старших підлітків бажання розвивати свій фізичний потенціал, бути сильним, спритним, витривалим і вміло відстоювати честь своєї школи на різних змаганнях. Така позиція учнів допомагала глибше зрозуміти, що набуті знання, уміння й навички під час самостійних тренувань з волейболу знадобляться у повсякденному житті, обранні майбутньої професії.

У Рейській загальноосвітній школі Бердичівського району Житомирської області під час підготовки до змагань з волейболу на призи відомих земляків проводилася пошукова робота, зустрічі з учасниками бойових дій, родичами загиблих воїнів, походи до музеїв бойової і спортивної слави та ін. Напередодні змагань старші підлітки самостійно готували спортивний

інвентар (м'ячі, волейбольні сітки, прапорці для проведення змагань), пристосування для підняття прапора, місце для суддівської стійки, а також займалися пошиттям державного прапора, підготовкою музичного супроводу, записом гімну України, відпрацьовували хореографічні виступи і перешикування команд перед змаганнями. В організаційні обов'язки учнів також входила підготовка відкриття, проведення й закриття спортивного свята. У процесі проведення змагань з волейболу, під час перерв між іграми розповідалося про спортивні досягнення відомих спортсменів свого регіону й заслуги перед державою учасників бойових дій, на призи яких проводилися змагання.

Щоб більше дізнатися про спортивні й життєві досягнення героя або людини, на приз якої проходилося спортивне свято, для старших підлітків організовувалися круглі столи з участю вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій, заступника директора з виховної роботи й самих винуватців змагань. Дискусія відбувалася у неформальній обстановці, що давало змогу учням задавати запрошеним гостям різні запитання. Такі зустрічі проводилися в спортивному залі, оскільки відомі спортсмени, розповідаючи про свої досягнення, життєві історії, могли наглядно показати й продемонструвати ігрові вправи безпосередньо на ігровому майданчику в тій чи іншій ігровій ситуації. Сама атмосфера перебування в спортивному залі давала можливість старшим підліткам відчувати і переживати спортивні події разом із їх учасниками. Так у школярів формувався образ спортсмена-патріота своєї школи, села, міста, що викликало в них бажання наслідувати їхні поступки, проявляти відданість своїй справі й відповідальність за високий спортивний результат. Після проведеної зустрічі учні повторно зустрічалися з учителями фізичної культури, тренерами спортивних секцій, щоб детальніше обговорити дані про спортсменів-переможців змагань. На цих зустрічах учителі доповнювали почуте своїми спогадами й ділилися думками, що дозволило старшим підліткам глибше розібратися в незрозумілих для них моментах.

Під час організації і проведення змагань на призи відомих земляків пріоритетним завданням для учителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій і педагогічного колективу Рейської загальноосвітньої школи було виховання в старших підлітків любові до рідного краю, поваги до ветеранів війни, відданості

до своєї справи, пропаганда здорового способу життя. Під час вирішення поставлених завдань учителі враховували психологічні і анатомо-фізіологічні особливості учнів даного віку; рівні знань старших підлітків щодо сутності й змісту патріотичного виховання. Виходячи з цього, навчально-виховна робота спрямовувалася на впровадження популярних серед учнів форм фізкультурно-масової роботи. Це дозволяло старшим підліткам регулярно брати участь у різних шкільних і районних спортивних змаганнях, допомагати учителям і тренерам в організації свят та суддівстві ігор. А вчителі й тренери в свою чергу надавали цим учням допомогу в патріотичному вихованні у процесі фізкультурно-масової роботи й допомагали в формуванні практичних умінь самостійно виконувати отримані доручення. Така цілеспрямована робота сприяла підвищенню патріотичної вихованості учнів й стимулювала їх до самоорганізації, саморозвитку й самовдосконалення.

У процесі підготовки до змагань на призи відомих земляків і ветеранів війни учні експериментального класу залучалися до організації молодших школярів, з якими проводилась спортивно-масова робота. Наприклад, якщо молодші школярі не могли грати й конкурувати під час гри у волейбол на рівні старших підлітків, то їм пропонувалася діяльність, яка спрямовувалася на створення уявлення про патріотичне виховання, спортивні змагання на призи відомих земляків та їх значення для підвищення рухової активності й зміцнення здоров'я. З цією метою старші підлітки з допомогою учителів фізичної культури організовували для них оглядові екскурсії по школі, спортивно-ігровому залу, селу, місту, де їхня увага акцентувалася на історичних та спортивних пам'ятках. Також з цими учнями проводилися бесіди на теми: "Чому ця вулиця має таку назву", "Чому ветерани, учасники бойових дій, спортсмени цієї місцевості є патріотами України?", "Що означає для очевидців Великої Вітчизняної війни бути патріотом?", "Заради чого відомі спортсмени намагаються досягти високих результатів на міжнародній арені" та ін. Учні 8–9-х класів також розповідали молодшим школярам про гімн, прапор та інші атрибути України, їх значення для відкриття, організації і проведення спортивних змагань. Після цього вчителі фізичної культури і тренери спортивних секцій організовували дискусії зі старшими підлітками, під час яких проводився аналіз виконаної роботи з учнями молодших класів й підводилися підсумки. Такий підхід

викликав у старших підлітків велике емоційне задоволення, інтерес до патріотичної діяльності в процесі фізкультурно-масової роботи, давав можливість їм відчувати себе дорослими, самостійними, що є характерним для старшого підліткового віку.

Наполеглива робота педагогічного колективу школи з патріотичного виховання учнів 8-9-х класів у процесі спортивних змагань на призи відомих людей приносила високі спортивні результати. Старші підлітки експериментального класу були багаторазовими учасниками, призерами й переможцями сільських, міських і районних змагань з волейболу. В процесі фізкультурно-масової роботи у них формувалися такі якості, як нестримне бажання бути першими, уміння програвати сильній команді й знаходити при цьому переваги над ігровим суперником. Учителями робився акцент на тому, що програш на ігровому майданчику сильному супернику має бути важливим повчальним уроком. У майбутньому ці учні повинні показувати кращу командну взаємодію, відповідальність у вирішальних ігрових ситуаціях, взаємодопомогу і підстраховку товаришам по команді. Також учителями фізичної культури створювалися умови, за яких старші підлітки, що не брали участі у грі, могли відчувати важливість спільної перемоги і приналежність до колективної ігрової діяльності. Педагогами робився акцент на тому, що колективна перемога є спільною, оскільки важливими її елементами є не кінцева гра, а цілеспрямована підготовка і організація гри, командний дух і любов до гри, своєї команди, школи. Про це свідчать здобуті кубки, медалі, вимпели, грамоти й інші нагороди, що зберігаються в кімнаті спортивної слави учителя фізичної культури Олександра Анатолійовича Нікітіна та кабінеті директора Рейської загальноосвітньої школи Валентини Михайлівни Купчин. У процесі дослідження було помічено, що отримані у процесі спортивних змагань нагороди були для учнів найпочеснішими і найдорожчими, оскільки в кожній з них вони залишили частину себе, свої емоції, переживання, виконуючи обов'язок перед командою, школою, селом.

Складовою змісту патріотичного виховання учнів 8-9-х класів у процесі фізкультурно-масової роботи було проведення спортивних вечорів. Перед їх проведенням старші підлітки експериментального класу з допомогою вчителів фізичної

культури ділилися на підгрупи за інтересами, на які покладалося вирішення конкретно поставлених завдань патріотичного виховання. При цьому докладалося максимум зусиль з боку педагогів, щоб не допустити у малих групах домінування прагнень неформальних лідерів, а навпаки створити атмосферу рівноправності, доброзичливості, взаємодопомоги, незалежності один від одного, щоб кожен учень зміг самостійно реалізувати свої задуми й ідеї під час підготовки спортивних вечорів і вирішення завдань з патріотичного виховання.

У процесі проведення спортивних вечорів було помітно, що старші підлітки отримували емоційне задоволення від виконання спільних справ з дорослими й своїми товаришами. Це проявлялося у колективному вирішенні поставлених завдань з патріотичного виховання, зокрема, в розробці сценарію спортивного свята, присвяченого відомому земляку; маршруту одноденного туристського походу; плану відвідування місць бойової слави українського народу; тактичних й індивідуальних схем протидії ігровому суперники в процесі змагань; плану організованого прибирання могил загиблих воїнів зі свого села; розподілу практичних завдань між учнями 8 – 9 класів щодо їх виконання та ін.

Таким чином, практика засвідчує, що цілеспрямована, систематична робота педагогічного колективу Рейської загальноосвітньої школи I–III ступенів з патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової діяльності, вагоме місце в якій займали змагання зі спортивних ігор на призи відомих людей, сприяла підвищенню якості навчання й рівня патріотичної вихованості учнів середніх класів. Такий педагогічний підхід також сприяв тому, що понад 70 відсотків випускників школи щороку вступають до вищих і середніх навчальних закладів, де успішно навчаються й виконують студентські, громадські й патріотичні обов'язки перед навчальними закладами. Показником патріотичної вихованості є й те, що після закінчення навчання випускники не забувають про рідну школу, своє село, вчителів, класного керівника, директора школи. Вони продовжують допомагати вчителям фізичної культури і тренерам спортивних секцій організувати змагання з волейболу на призи відомих людей, піклуються про розвиток і підтримку спортивних традицій своєї школи і регіону.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Зубалий Н.Д. Военно-патриотическое воспитание старшеклассников в процессе работы по физической культуре : методические рекомендации средним общеобразовательным школам / Н. Д. Зубалий. – К., 1982. – 109 с.
4. Зубалій М. Д. Фізичне виховання учнів 10-11-х класів: навчальний посібник / М. Д. Зубалій. – К., 2008. – 212 с.
5. Кон И.С. Открытие “Я” / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1972. – 286 с.
7. Новосельський В.Ф. З досвіду військово-патріотичної роботи в школі (методичний лист) / В. Ф. Новосельський. – К. : Рад. школа, 1970. – 72 с.
8. Рубинштейн С.Л. Принципы развития психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1959. – 420 с.
9. Фарфоровский В.П. Патриотическое и интернациональное воспитание школьников / В. П. Фарфоровский. – К. : Рад. школа, 1978. – 151 с.
10. Чорна К.І. Виховання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб. / К. І. Чорна, В. О. Білоусова, Н. І. Ганнусенко та ін.; ін.-т проблем виховання АПН України; [редактор К. І. Чорна]. – К. : Богдана, 2005. – 288 с.
11. Шашло Т.М. Військово-патріотичне виховання шкільної молоді / Т. М. Шашло. – К. : Рад. школа, 1969. – 239 с.

В статье раскрывается содержание патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, старшие подростки, физкультурно-массовая работа.

It is explained the content of patriotic education of the senior teenagers in the process sports and media work.

Key words: patriotic education, senior teenagers, sports and media work.